

cenne, które powinny znaleźć się w przyszłej historii literatury polskiej. W niej usiłuje autor pokazać, że humorystyka literatury polskiej to nie tylko humorystyka literacka klas panujących, lecz w równym stopniu, leżąca u podłoża polskiej humorystyki narodowej, oryginalna i wysoka artystycznie humorystyka ludowa, ccałała zaledwie w szczątkach zachowanych ułamków literatury ludowej.

Aleksander Żyga

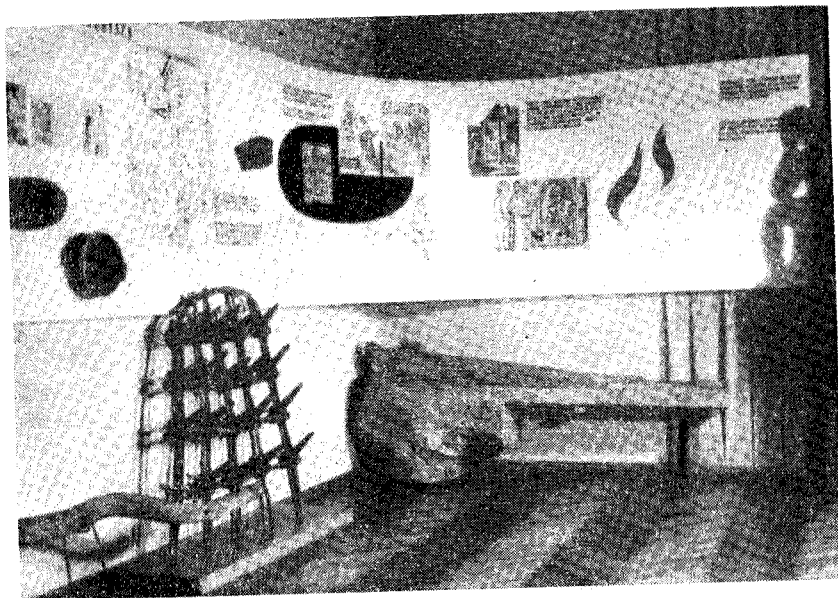
SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI DZIAŁU ETNOGRAFICZNEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO I ETNOGRAFICZNEGO W ŁODZI

Muzeum Etnograficzne w Łodzi powstało w r. 1930 z istniejącego od r. 1911 Muzeum Nauki i Sztuki. Po II wojnie światowej wyodrębniły się dwa oddzielne muzea: Archeologiczne i Etnograficzne, mieszczące się w jednym gmachu przy Placu Wolności 14. W 1956 r. oba muzea zostały połączone i utworzono Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne z działami: Archeologicznym, Etnograficznym i Numizmatycznym. Dyrekcja, personel administracyjny, techniczny i pomocniczy są wspólne, kierownictwo naukowe i personel naukowy oddzielne. Personel naukowy Działu Etnograficznego składa się z 11 osób.

Zbiory Działu Etnograficznego liczą 11.313 eksponatów, w tym obok eksponatów z zakresu etnografii polskiej znajduje się kilkadziesiąt eksponatów pozaeuropejskich. Najbogatszy z działów, dział stroju i tkanin, liczy 4567 eksponatów, dział sztuki — 4694 eksponaty, dział gospodarki — 2052 eksponaty. Eksponaty pochodzą z całego kraju, najlepiej jednak reprezentowany jest teren woj. łódzkiego. W zakupach planuje się przede wszystkim uzupełnienie zbiorów z Polski centralnej, a w związku z realizowaniem skansenu rozbudowany zostanie specjalnie dział przemysłu i przetwórstwa ludowego.

Wystawa. Obecna wystawa została otwarta w lutym 1957 r. Scenariusz wystawy został tak pomyślany, żeby rozporządzając stosunkowo nie-dużą przestrzenią, wydobyć i pokazać to wszystko, co dla kultury ludowej jest najbardziej istotne, tj. zakres umiejętności i technik związanych z gospodarką, technik rękodzielniczych i artystycznych, proces przemian zachodzących na wsi od końca XIX w., oraz wpływ twórczości ludowej na twórczość ogólnonarodową. Wystawa mieści się w 8 salach i korytarzu (powierzchnia ogólna wystawy wynosi 385 m²). Chcąc powiązać wystawę etnograficzną z archeologiczną ze względu na to, że muzea tworzą obecnie jedną placówkę, poświęcono pierwszą salę na przedstawienie okresu feudalnego, wypełniając w ten sposób lukę między okresem badanym przez archeologię i etnografię. Materiał umieszczony w tej sali stanowią głównie ilustracje, które przedstawiają życie, pracę i dolę chłopu w tym okresie. Oprócz nich umieszczono tu również kilka eksponatów (pług koleśny, brona laskowa, stępy) pochodzących wprawdzie z drugiej połowy XIX w., używanych jednak niewątpliwie już znacznie wcześniej. Sala druga ma na celu dać

syntetyczny obraz ludowej kultury tradycyjnej. Wysunięte w niej zagadnienia dotyczą kultury całego kraju, bez uwzględnienia zróżnicowania regionalnego. Salę otwiera tablica z ukazem uwłaszczeniowym. Pierwsza część sali poświęcona jest drugiej połowie XIX w., kiedy poziom kultury był jeszcze niski, a wieś w dużym stopniu samowystarczalna. Pokazane są tu prymitywne narzędzia i sprzęty, wykonane najczęściej przez samych gospodarzy, oraz proste zarówno w kolorach jak w uszyciu części ubrania. W drugiej części sali pokazana jest wieś z pierwszej połowy XX w. o wyż-

Ryc. 1. Narzędzia rolnicze. Fragment wystawy etnograficznej w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Fot. K. Weceł, 1959

szym poziomie kultury, wyrażającym się w używaniu ulepszonych narzędzi i rozwiniętej sztuce (meble, strój, wycinanki). Szereg dużych fotografii zwraca tu również uwagę na bogatą obrzędowość ludową. Zróżnicowanie regionalne naszego kraju pokazują trzy dalsze sale, poświęcone regionom: Opoczyńskiemu, Podhalu i Kurpiom. Opoczyńskie zostało wybrane jako region najbardziej charakterystyczny dla Polski centralnej, Podhale i Kurpie jako jedno z najciekawszych regionów Polski, różniące się jednocześnie bardzo wyraźnie zarówno charakterem jak typem gospodarki. Schemat

ekspozycji w salach poświęconych regionom jest podobny. Duża fotografia umieszczona na pierwszym planie wprowadza w charakterystyczny krajoobraz, mapa zaś pokazuje położenie i wielkość, tabela użytkowania ziemi — stosunki gospodarcze, a fotografie i eksponaty zaznajamiają z budownictwem, sprzętami, narzędziami i sztuką. W sali opoczyńskiej dla bliższego zaznajomienia ze wsią pokazano fragment izby, w podhalańskiej

Ryc. 2. Wnętrze izby wiejskiej w Opoczyńskim. Fragment wystawy etnograficznej w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Fot. K. Weceł, 1959

zwrócono specjalną uwagę na pasterstwo, charakterystyczne dla regionów górskich, zaakcentowano poza tym rolę sztuki podhalańskiej, zwłaszcza plastyki i sztuki taneczno-wokalne. W sali kurpiowskiej podkreślone zostały dziedziny gospodarki związane z lasem: myślistwo, bartnictwo, wytapianie smoly oraz inne charakterystyczne dla Kurpiów zajęcia, jak rybołówstwo, wytapianie rudy i bursztyniarstwo. Regiony te nie obrazują

pełnego zróżnicowania regionalnego Polski, brak miejsca zmuszał jednak, do ograniczenia. Uzupełnienie obrazu kultury wsi dają dwie sale następne, poświęcone obróbce drzewa i garncarstwu, technikom należącym do najbardziej istotnych dla wsi. Tkactwo pominięte zostało z tej racji, że fragmentarycznie pokazano je w innych salach. Ekspozycja poświęcona obróbce drzewa uwzględnia tokarstwo, ciesielstwo, kołodziejstwo, bednarstwo, technikę dłubania, trepiarstwo, plecionkarstwo i zabawkarstwo. Fotografie zapoznają z technikami rzemiosł, a jako uzupełnienie umieszczone są obok odpowiednie narzędzia i wytwory. Wstęp do sali poświęconej garncarstwu stanowi gablota, w której umieszczono charakterystyczne dla poszczególnych okresów naczynia poczynając od neolitu aż do XVI w. naszej ery. Dalszy ciąg ekspozycji stanowią fotografie i rysunki, które zapoznają ze zmianami, jakie zaszły od czasu pojawienia się garncarstwa do chwili obecnej w technice wykonywania i wypalania naczyń glinianych. Celem bezpośredniego unaczynienia pracy garncarza urządzono fragment pracowni garncarskiej z używanym współcześnie kołem bezspornym. Naczynia umieszczone w dalszych gablotach zapoznają z technikami zdobienia naczyń glinianych: glazowaniem, malowaniem i ryciem. Ostatnia sala pokazuje ludową twórczość artystyczną i jej wpływ na sztukę ogólnonarodową: poezję, muzykę i sztuki plastyczne oraz próby zastosowania wzorów ludowych we wzornictwie przemysłowym. Pokazano tu proces, jaki przechodzi motyw dekoracyjny od pisanki do tkanin produkowanych w łódzkich zakładach włókienniczych, wykorzystywanie wzorów dawnych desek drukarskich na wzory dla tkanin i motywów dekoracyjnych z ludowych czepeców w koronkach fabrycznych. W korytarzu, w dużej 14-o metrowej gablocie zostały pokazane stroje ludowe z różnych okolic, a w mniejszych gablotach drobniejsze akcesoria stroju: czepece, gorsety, pasy, klamry, spinki, wstążki itp. Wystawa została wykonana pod kierunkiem i zgodnie z koncepcją kierownika Działu Etnograficznego, prof. dr K. Zawistowicz-Adamskiej, zbiorowym wysiłkiem całego zespołu naukowego Działu Etnografii. Artystyczne opracowanie wystawy wykonane zostało przez artystę plastyka, p. Romualda Jackowskiego.

Prace inwentaryzacyjne. W r. 1953 przeprowadzone zostało zespolowo schrontrum wszystkich zbiorów. Ponieważ większość zbiorów posiadała inwentaryzację dorywczą, więc w r. 1957 przystąpiono do pełnej inwentaryzacji naukowej oraz do urządzenia magazynów.

Pracownia fotograficzna i rysunkowa. Dział Etnograficzny posiada jednego fotografa i jednego rysownika. Wykonują oni zdjęcia i rysunki zakupionych dla Muzeum eksponatów, oraz zdjęcia i rysunki w terenie do archiwum, do publikacji i na wystawę.

Archiwum. Archiwum wywiadów zawiera 609 pozycji (pozycje stanowi pełny wywiad u jednego informatora), archiwum fotografii liczy

6219 klisz (fotografie z terenu i fotografie eksponatów). Fotografie eksponatów umieszczane są na kartach eksponatów, fotografie z terenu na kartach terenowych, dla których opracowuje się katalog działowy i katalog miejscowości.

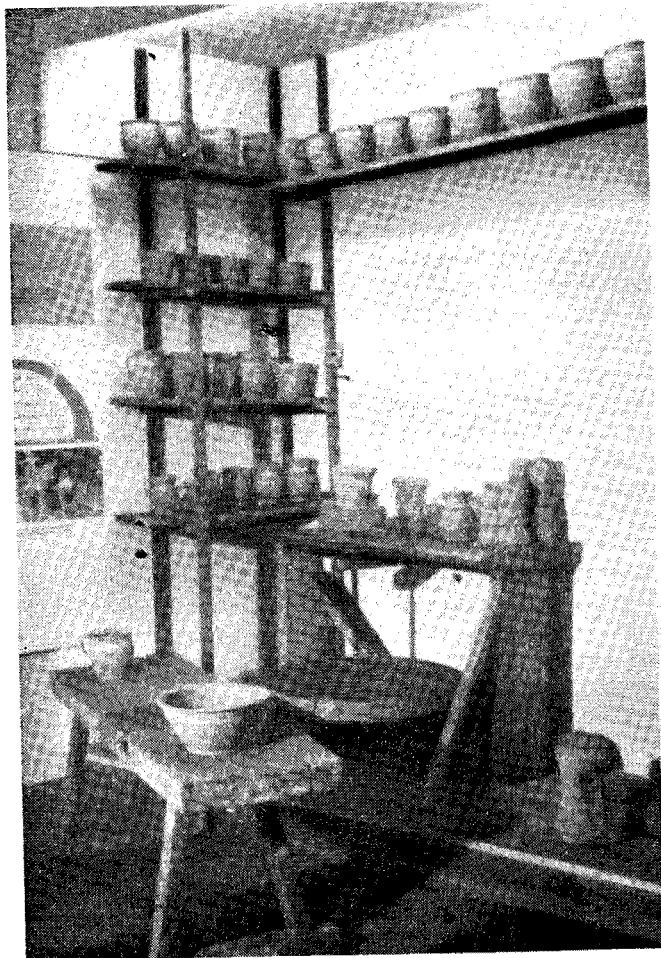
Pracownia konserwatorska. Pracownia konserwatorska wspólna dla działów archeologicznego, etnograficznego i numizmatycznego prowadzona jest przez inżyniera chemika. Wykonuje ona konserwację zabytków drewnianych, metalowych i konserwację tkanin. Reparacje i drobne rekonstrukcje wykonywane są w ramach Działu przez laboranta pod kierunkiem jednego z pracowników naukowych, który specjalizuje się w tej dziedzinie.

Biblioteka. Biblioteka Działu Etnografii liczy 3143 tomy i 137 czasopism. W wydawnictwach zwartych tylko część stanowią prace ściśle etnograficzne. Od r. 1957 Dział Etnografii prowadzi wymianę wydawnictw, dzięki czemu otrzymuje szereg czasopism z placówek etnograficznych zagranicznych.

Prace terenowe prowadzone przez Dział Etnografii są dwójakiego rodzaju: 1. Badania penetracyjne typu inwentaryzacyjnego i 2. badania stacjonarne. Oba rodzaje badań zaplanowane są na szereg lat i obejmują teren całego województwa łódzkiego z włączeniem powiatu opoczyńskiego i terenów granicznych. Badania penetracyjne prowadzone od r. 1955 mają na celu rejestrowanie faktów kulturowych charakterystycznych dla danego terenu w dziedzinie kultury materialnej, duchowej i społecznej. Do chwili obecnej przebadano 78 wsi w pow. łaskim, sieradzkim, wieluńskim, łęczyckim, tureckim, kaliskim, radomszczańskim, częstochowskim oraz na pograniczu Wielkopolski i Śląska Opolskiego. Zebrany materiał dotyczy budownictwa, rzemiosł, rolnictwa, stroju i obrzędowości, poza tym zanotowano niektóre fakty językowe, związane z wyżej wymienionymi problemami i z grupami etnograficznymi, występującymi na badanym terenie. Materiał ten pozwoli wytyczyć zasięgi kulturowe, poza tym stanowi on podstawę dla opracowania poszczególnych zagadnień. Drugą formę badań stanowią badania stacjonarne, zmierzające do opracowania regionów etnograficznych ze względu na ich odrębność kulturową. Badania te prowadzone są systematycznie w różnych częściach województwa w wybranych wsiach według jednolitego planu, obejmującego podstawowe zagadnienia, dotyczące kultury ludowej (gospodarka, budownictwo, strój, rzemiosła, obrzędy, wierzenia i zwyczaje) z uwzględnieniem zagadnień specjalnych w zależności od warunków lokalnych (rybołówstwo, garncarstwo, flis itp.). Specjalną uwagę zwraca się na stopień samowystarczalności wsi dawnej i dzisiejszej. Badania stacjonarne w latach 1955—1956 prowadzone były w pow.: rawsko-mazowieckim (wieś Jasień), sieradzkim (wieś Klonowa) i wieluńskim (wieś Załęcze). W 1959 r. planowane są badania w wybranej wsi w pow. radomszczańskim. W r. 1958 podjęto wspólnie z Zakładem Etno-

grafii U.E. pracę na temat: „Odpust i jarmark w Studziannie”, mającą na celu przebadanie zasięgów i roli kontaktów z nimi związanych.

Oprócz zespołowych prac, do jakich należą zarówno badania stacjonarne jak penetracyjne, prowadzone były z ramienia Muzeum prace indywi-

Ryc. 3. Warsztat garncarski.
Fragment wystawy etnograficznej w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Fot. K. Wecel, 1959

dualne, związane z zainteresowaniami poszczególnych pracowników. Mgr Dekowski przeprowadzał badania nad strojem w pow. sieradzkim, piotrkowskim i wieluńskim, mgr Lech badania dotyczące ludowych urządzeń przemysłowych na terenie woj. łódzkiego, mgr Lechowa i mgr Mikołajczykowa badania nad tkactwem chałupniczym w Dłutowie, mgr Misińska nad rybołówstwem na Pilicy.

Publikacje. Od r. 1957 Dział Etnograficzny Muzeum wydaje rocznik: **Seria Etnograficzna Prac i Materiałów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego.** Do chwili obecnej ukazały się dwa tomy. Zawierają one opracowania z badań stacjonarnych i z badań indywidualnych, prowadzonych na terenie woj. łódzkiego. Wspólnie z Wydziałem Kultury P.W.R.N. wydano dwa katalogi wystaw: „Sztuka ludowa woj. łódzkiego — Łódź, 1957” i „Sztuka Ludowa woj. łódzkiego — Warszawa, 1958”. Pracownicy Działu Etnograficznego drukują poza tym swoje prace w **Łódzkich Studiach Etnograficznych** oraz w publikacjach wydawanych przez P.T.L. i I.H.K.M. P.A.N.

Prace popularyzacyjne. Prace popularyzacyjne są prowadzone wspólnie z Wydziałem Kultury P.W.R.N., Polskim Towarzystwem Ludoznawczym, Szkolnym Wojewódzkim Ośrodkiem Krajoznawczo-Turystycznym, Zakładem Etnografii U.E. i Wytwórnią Filmów Oświatowych. Współpraca ta pozwala na podejmowanie akcji, wymagających większych funduszy, jakimi Muzeum nie dysponuje. Wkład Muzeum polega na opracowaniu danego zagadnienia od strony naukowej, organizacją i finansowaniem zajmuje się zainteresowana instytucja. Do prac popularyzacyjnych oprócz akcji odczytowej wprowadzone zostały formy nowe, mające na celu szkolenie nauczycieli i pracowników kulturalno oświatowych, opiekę nad twórcami ludowymi oraz pomoc przy opracowywaniu filmów etnograficznych. Prace szkoleniowe dla szkół zawodowych, studium pedagogicznego i liceum pedagogicznego prowadzone były w latach 1956—57 wspólnie z sekcją geografii Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Kadr Oświatowych m. Łodzi. Miały one na celu zapoznanie z problematyką etnograficzną i możliwościami wykorzystania materiału etnograficznego na lekcjach geografii. W r. 1958 zapoczątkowano współpracę ze Szkolnym Wojewódzkim Ośrodkiem Krajoznawczo-Turystycznym, zmierzającą do nadania odpowiedniego kierunku Szkolnym Kołom Krajoznawczo-Turystycznym przy liceach pedagogicznych. W lecie 1958 r. urządzono dla młodzieży ostatnich klas licealnych pod kierunkiem jednego z pracowników naukowych Muzeum, mgr J. Lecha, dwa dwutygodniowe obozy liczące po 30 uczestników, jeden w dolinie Bzury, drugi w powiecie limanowskim. Przed wyruszeniem na obozy uczestnicy zaznajomili się z podstawowymi zagadnieniami kultury ludowej i kwestionariuszem, według którego miały być prowadzone badania. Zebrany materiał obejmuje 469 stron zeszytowych wywiadów, 122 rysunki i 54 fotografie. Uczestnicy obozów natrafili przy-

tem na cenne zabytki, które Muzeum zakupiło do swoich zbiorów. W 1959 r. projektowane są trzy tego rodzaju obozy wędrowne. W r. 1957 został zorganizowany w Muzeum łącznie z Wydziałem Kultury P.W.R.N. kurs dla pracowników Wydziałów Kultury P.R.N. woj. łódzkiego. Oprócz wykładów i dyskusji objął on: zwiedzanie muzeum łódzkiego i łowickiego, zaznajomienie z zabytkami kultury w terenie i z warsztatami pracy twórców ludowych. W ramach opieki nad twórcami ludowymi urządzono wspólnie z wydziałem Kultury P.W.R.N. kilka konkursów i wystaw: w r. 1957 konkurs na artystyczne i ludowe wyroby pamiątkarskie, obejmujący teren całego województwa i konkurs sztuki ludowej w pow. wieluńskim. W r. 1958 zorganizowany został pokaz i instruktaż wycinanek łowickich w szkołach pcw. łowickiego, który miał na celu zapoznanie młodzieży szkolnej z tradycyjną wycinanką tego terenu. Najważniejszym osiągnięciem omawianej współpracy było zorganizowanie w r. 1957 wystawy sztuki ludowej woj. łódzkiego dla woj. kieleckiego, a w r. 1958 Wystawy sztuki ludowej woj. łódzkiego dla woj. warszawskiego. Dla obu tych wystaw zostały wspólnie opracowane scenariusze i katalogi. W wyniku współpracy z Wytwórnią Filmów Oświatowych i Kroniką Filmową zostały wykonane cztery filmy krótkometrażowe: „Turoń”, „Z żywym kurkiem po dyngusie”, „Tkactwo chałupnicze w Dłutowie” i „Jarmark i odpust w Stuziannie”.

Dział Etnograficzny Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego ma duże trudności związane ze zbyt szczupłym lokalem, co odbija się bardzo niekorzystnie na pracowniach i magazynach. Trudności te będą w przyszłości usunięte dzięki budowie nowego skrzydła, która rozpoczęła się już w drugiej połowie 1959 roku.

Maria Misińska

EKSPOZYCJA ZABYTEKÓW SZTUKI LUDOWEJ POWIŚLA W MUZEUM W KWIDZYNIE

Stosunkowo dobrze znana jest sztuka ludowa lewobrzeżnego Pomorza Gdańskiego, szczególnie kaszubska, natomiast o kulturze i sztuce ludowej prawobrzeżnych regionów województwa gdańskiego dotychczas pisał jedynie ks. dr Władysław Łęga w swojej cennej pracy pt. „Ziemia Malborska” wydanej przez wielce zasłużony Instytut Bałtycki w 1933 r. Przedwojenne muzea niemieckie w Elblągu, Malborku i Kwidzynie miały wśród swoich zbiorów pewną niewielką ilość eksponatów sztuki ludowej, niestety zaginęły one prawie doszczętnie w czasie ostatniej wojny, w jej końcowej fazie. Najwięcej zabytków ocalało spośród zbiorów byłego „Heimattmuseum” w Kwidzynie, którego kustosz Waldemar Heym był wprawdzie archeologiem, jednak zgromadził także pokaźny zbiór cennych zabytków etnograficznych z powiatu kwidzyńskiego, sztumskiego, malborskiego a nawet elbląskiego. W 1956 r. autor niniejszej notatki stworzył dział etnograficzny

Muzeum w Kwidzynie, urządzając jego wystawy według wskazówek prof. Bożeny Stelmachowskiej z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Muzeum mieści się w zamku dawnej kapituły biskupstwa pomezańskiego i przylega do pięknej zabytkowej katedry¹.

W najpiękniejszych pomieszczeniach zamku kwidzyńskiego urządziłem wystawę sztuki ludowej. U wejścia do działu etnograficznego zostały wystawione serwety z szarego płótna, zdobione białym haftem w motywach opartych na wzorach haftu kwidzyńsko-sztumskiego, malborskiego i elbląskiego, zachowanych w materiałach archiwalnych muzeum, pochodzących z okresu międzywojennego, sprzed pierwszej wojny światowej a nawet z XIX w. Serwety te jak również komplet wielkich serwet dla Powiatowego Domu Kultury w Kwidzynie wykonała ludowa hafciarka J. Izdebska spod Elbląga. Inicjatorem próby zastoscowania motywów dawnego białego haftu ludowego Powiśla i ziemi elbląskiej jest Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej w Gdańsku. W pierwszej, mniejszej sali wystawy sztuki ludowej znalazły się dwie gabloty ze starymi drewnianymi formami do pierników, pochodzącymi z XIX w. z Kwidzyna, Gardeji, Ryjewa i innych małych osiedli miejskich Powiśla².

Najwyższym kunsztem snycerskim odznacza się forma pawia, prządk, pary pod drzewem życia i inn. Ludowe przypuszczalnie pochodzenia są prymitywną techniką wykonane formy z emblematami sakralnymi czy też postacie, naiwnie umieszczone nad blankami zameczyska o trzech wieżach i bramie okratowanej.

Na pionowym szlaku szarego płótna umieszczono najciekawsze przykłady ludowego plecionkarstwa z korzeni. Bliższe zapoznanie się z zabytkami nieuprawianego dawno na Powiślu plecionkarstwa wskazuje na wyraźne i bliskie analogie do plecionkarstwa kaszubskiego, które we wsi Wdzydze przetrwało do dziś i w wyrobach pamiątkarskich plecionkarki Knutowej i jej zespołu we Wdzydzech. Trzeba podkreślić, że plecionkarstwo takie było charakterystyczne dla kultury ludowej dawnych Prusów. Zresztą w układzie nawarstwień kulturowych zespołów etnicznych dolnej Wisły i Nogaty obok odwiecznego szlaku Wisły, zaznacza się drugi, krzyżujący się szlak powiązań kulturowych, biegnący równolegle do wybrzeża morskigo.

¹ Warto podkreślić, że wśród administratorów tego swoistego państwa biskupiego (pierwsi biskupi tytułowali się Jan I, Jan II itd. a miasto Kwidzyn w swym herbie zachowało insygnia biskupie) był po wojnie trzynastoletniej Polak Wincenty Kielbasa. Po spustoszeniach wojennych ludność polska, której obecność stwierdzają źródła historyczne jeszcze przed przybyciem krzyżaków, została zasilona nową falą osadnictwa chłopskiego i szlacheckiego.

² Najpiękniejsze z tych form zostały sfotografowane przez fotografa Zbiorów Wawelskich p. Kolowcę. Warto nadmienić, że zdjęcia eksponatów sztuki ludowej muzeum kwidzyńskiego zostały wykonane na zlecenie Polskich Wydawnictw Muzycznych dla wykorzystania do oprawy graficznej zamierzonych wydań pieśni ludowych.

Następna plansza ścienna jest poświęcona ceramice ludowej Powiśla. W nowoczesnej gablocie znajdują się dzbany i dwojaki a na pionowym szlaku przykłady ludowych, malowanych kafli piecowych. Najpełniejszy wyraz artyzmu osiągają kafle zdobione motywami florystycznymi, szczególnie kwiatów, lecz bardzo interesujące są także kafle, zdobione postaciami ptaków i zwierząt albo scenami z życia codziennego ludu Powiśla. Kobieta wiejska z wiadrami wody na nosidłach używanych na Powiślu w tej samej postaci co i na pozostałym obszarze Pomorza Gdańskiego, chłop, prowadzący knurą, są to sceny utrwalone na kaflach, nawiązujących niewątpliwie do warmijskiej sztuki ludowej.

Przy oknie umieszczono gablotę zawierającą bogato zdobione formy do masła, różnych kształtów, oraz narzędzia dwustronne do gładzenia i wciskania do formy i rowkowania spodniej powierzchni bryły masła.

Z opisanej małej sali zwiedzający wchodzi do okazałej, sklepionej sali zamkowej, całkowicie poświęconej sztuce ludowej Powiśla. Środek zajmują najpiękniejsze z zachowanych malowanych skrzyń, zdobionych przeważnie motywami roślinnymi na ciemniejszym, przeważnie niebieskim tle; jedna ze skrzyń jest zdobiona scenami fantastycznymi na tle pejzażu egzotycznego, co przypomina dzieła śląskiego malarza samouka Ociepki. Na pierwszej ścianie przy wejściu są zawieszane na pionowych szlakach płóciennych stare drewniane, bez części metalowych, misternie rzeźbione klocki-stemple do drukowania tkanin prymitywnym sposobem. Na naszych ziemiach technika ta już dawno zamarła, natomiast wśród Łużyczan, mieszkających w Niemieckiej Republice Demokratycznej w okolicach niegdyś Budziszyna przetrwała i jest stosowana przy wyrobie ich pięknych słowiańskich strojów ludowych³. Pomiędzy szlakami ze stemplami do druku tkanin została umieszczona malowana szafa ludowa o prostym wytwornym kształcie, malowana w kolorze ciemnoniebieskim i zdobiona czerwonymi motywami roślinnymi. Przy następnej ścianie są eksponowane skrzynie ludowe, zdobione polichromią; na wszystkich skrzyniach znajdują się okazałe dzbany pochodzące z warsztatu garncarskiego kwidzyńskiego ceramika Abrahama. Ceramika ludowa już od dawna zamarła na Powiślu, była niegdyś jedną z najlepiej wykorzystywanych form artystycznych wypowiedziania się ludu Powiśla i przypuszczalnie była całkowicie, albo przynajmniej w przeważającej części pochodzenia rodzimego. Małe warsztaty garncarskie zdobiące swoje wyroby w XIX w. były rozsiadane na całym Powiślu a w muzeum kwidzyńskim artystyczne wyroby ludowe znajdują się nie tylko w dziale etnograficznym, lecz także w innej wielkiej sali, poświęconej wyłącznie ceramice obejmującej także powiat

³ W dawnym Gimnazjum Polskim w Kwidzynie w latach 1937–1939 uczyła się razem z młodzieżą polską grupa młodzieży łużyckiej; co tydzień oczywiście konspiracyjnie przyjeżdżali wykładowcy historii i kultury łużyckiej, którzy swe prelekcje wygłaszali po łużycku.

obłaski ze słynnym Tolkmickiem włącznie. Na ścianie dłuższej, znajduje się uszeregowany wybór bogatej kolekcji drewnianych, ozdobnie wyrzynanych i zdobionych deseczek do zatknięcia na kołowrotku. Prześlicie stanowią jeszcze jedno ogniwo, wiążące kulturę ludową Powiśla z kulturą warmijską; podobna choć nieco odmienna w wyrazie kolekcja przeszlic znajduje się w Muzeum w Olsztynie⁴. Na następnej z kolei ścianie sali sztuki ludowej, na pionowych szlakach płóciennych są zawieszane klocki do druku tkanin, które oprócz rzezanego w drewnie ornamentu mają także uzupełniające części metalowe. W części środkowej tej ściany znajduje się drewniana kapliczka w kolorze ciemnoniebieskim, zdobiona z obu stron rzeźbionym i malowanym ornamentem kwiatowym. W kapliczce zachował się rzeźbiony w drewnie przez nieznanego rzeźbiarza ludowego Chrystus Ukrzyżowany i Madonny. Są także ocalałe stare rzeźby pochodzące z wiejskich kościołów Powiśla.

Herbert Wilczewski

Z POBYTU W MUZEUM FUER VOELKERKUNDE W LIPSKU

Muzeum fuer Voelkerkunde należy do muzeów posiadających dawną dobrą tradycję. Częściowo zniszczone podczas wojny szybko dźwiga się z ruin, wykazując ogromną żywotność, zarówno jeżeli chodzi o pozyskiwanie nowych zbiorów, jak i organizację licznych wystaw oraz pracę naukową.

Kilka tygodni spędzonych we wzorowo postawionym muzeum przyniosło mi wiele korzyści. Poza głównym celem mojej podróży, jakim było zebranie dokumentacji naukowej dla zbiorów egzotycznych w Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie, zaznajomiłam się z wewnętrzną pracą działową, a więc ze sposobami pozyskiwania zabytków, ich katalogowaniem i inwentaryzacją. Na tym miejscu pragnę podać garść uzyskanych interesujących informacji.

W Muzeum tym cała korespondencja dotycząca zakupu zabytku spięta jest razem i znajduje się w osobnej teczce. Po zakupieniu przedmiot zostaje wpisany do księgi wpływów, a w chwili skatalogowania otrzymuje numer w rubryce „uwagi”. Katalogowanie prowadzi się w Lipsku na bieżąco: Przedmiot jest również natychmiast trwale znakowany lakierem lub tuszem na metryczce.

Istnieją dwa rodzaje katalogów: katalog księgowy, odpowiadający naszej księdze inwentarzowej i katalog kartkowy. Katalog księgowy posiada dość duży format, mocną, płócienną oprawę i bywa przechowywany ze względu na swą ogromną wartość w zamkniętej pancernej szafie. Obiekt

⁴ O przeszlicach Powiśla i Warmii ogłosił J. Grabowski artykuł pt. „Życie i rozwój pewnego fragmentu sztuki ludowej”. „Problemy” 1952 r. 1(70) str. 30.

wpisywane są do niego według wpływu z zachowaniem podziału na części geograficzne. Katalog ten posiada następujące rubryki: numer porządkowy, ilość (pod jednym numerem może być wpisanych kilka przedmiotów), rodzaj przedmiotu, pochodzenie, rodzaj wpływu (nazwisko lub instytucja), sposób pozyskania, numer katalogu głównego (znak literowy i numer), uwagi.

Katalog kartkowy posiada charakter geograficzny, np. katalog Oceanii dzieli się na cztery części zasadnicze: Australię, Melanezję, Mikronezję i Polinezję. Każda część posiada więc katalog od numeru I do N... z odpowiednim znakiem literowym (Me dla Melanezji, Mi dla Mikronezji). W tym obrębie istnieje dalszy podział na poszczególne wyspy. W obrębie wysp karty układają się chronologicznie, np. wyspa Yap 1907—1937 r. Karta katalogowa posiada następujące rubryki: 1) numer katalogu głównego, 2) rok i numer porządkowy książki wpływów, 3) numer oryginalny (w wypadku zakupu dużego, oznakowanego zbioru), 4) opis przedmiotu, 5) lud, 6) miejscowość, 7) miejsce przechowania, 8) przez kogo zebrany, 9) od kogo otrzymany, 10) sposób pozyskania (kupno, dar). Karty umieszczone są w specjalnych pudełkach, a w środku ujęte między dwa grube kartony. Na zewnętrznej stronie pudełka wypisane są numery katalogu oraz data.

Opisy na kartach katalogowych są krótkie i zwięzłe, np. „Misa drewniana o kształcie łódkowatym. Na ciemnobrunatnej powierzchni wycięte stylizowane motywy zwierząt, pomalowane na kolor biały i czerwony. Na krawędzi eliptyczne rysunki”. Lub: „Maska z płaskiego kawałka drewna, pomalowana na kolor czarny, czerwony i biały. Oczy z muszli, powieki z niebieskiego szkła. Twarz ujęta w frędzle z włókien traw”. Długi, dokładny opis sporządza się w wypadku opracowania naukowego, czy też publikacji danego zabytku. Po drugiej niezapisanej stronie karty przykleja się wówczas opis maszynowy z załączeniem wykazu literatury i materiału porównawczego. Brak opisu wynagradza umieszczony na każdej karcie dokładny rysunek zabytku lub fotografia.

Lipskie Muzeum Etnograficzne posiada zaczątek katalogu rzeczowego w ujęciu geograficznym. Poniżej podaję wzór karty katalogowej: 1) numer katalogu, 2) rodzaj przedmiotu, 3) pochodzenie, 4) oznaczenie przez zbieracza, 5) oznaczenie przez muzeum, 6) miejsce przechowania. Stosowany tam system jest niesłychanie przejrzysty i gwarantuje doskonały porządek i orientację w zbiorach. Krótkie opisy katalogowe, przy jednoczesnym załączeniu dokładnej ilustracji, zawierają wystarczające informacje dla przedsięwzięcia wstępnych prac przy organizacji wystawy czy bliższym opracowaniu określonej kolekcji.

Ze względu na organizujące się w Muzeum Kultury i Sztuki archiwum fotograficzne poświęciłam nieco czasu na przejrzenie się temu zagadnieniu w Muzeum Etnograficznym. Archiwum fotograficzne po-

siada swoją księgę wpływów, a poza tym trzy rodzaje katalogów: katalog bieżący ułożony geograficznie, katalog negatywów i katalog fotografii.

Muzeum posiada w tej chwili jedną wystawę stałą, poświęconą kulturze ludów Oceanii otwartą w 1954 r., a w przygotowaniu wystawę kultury ludów Azji. Dyrektor Muzeum dr Damm udostępnił mi scenariusz tej wystawy i sposób przygotowania ekspozycji.

Wystawa podzielona jest na pięć części: Australię, Melanezję, Mikronezję, Polinezję i Indonezję, eksponując kulturę ludów zamieszkujących te tereny we wszystkich jej aspektach (od narzędzi pracy do przedmiotów kultu). W pierwszej sali w niskiej gablocie umieszczona jest mapa Oceanii wykonana w pięciu kolorach. Każdy kolor pokrywa się zasięgiem eksponowanych kultur. Wnętrza szaf odpowiadające kolorem miejscom zakreślonym na mapie, np. dla Australii zielonym, dla Polinezji niebieskim. Stosowana jest zasada ekspozycji przedmiotu w jego funkcji, a więc opaski czołowej na głowie, naramiennika na rękę. Części te wykonane są z gipsu i pomalowane na taki sam kolor, co wnętrza szaf. Bardzo pomysłowe jest umieszczenie na wystawie dużego globusa, na którym czerwonym sznurem otoczone są granice Oceanii.

Obecnie przeprowadza się montaż wystawy kultury ludów Azji, przy zachowaniu zasady ekspozycji grup kulturowych w ujęciu ogólnym. Np. w sali poświęconej Chinom znajdują się następujące działy: odzież i strój, sprzęty domowe, zawody tj. rzemiosło, przedmioty kultu, teatr i muzyka.

Stosuje się następujący sprzęt wystawowy: postumenty, gabloty i szafy. Są one wąskie, trzydrzwiowe, zamykane hermetycznie, zbudowane z wąskich ram metalowych i z dużych tafli szklanych. Stoją we wnękach ścian, bądź swobodnie na sali. Szafy stojące we wnękach posiadają tylną ścianę ruchomą, co pozwala na dowolne regulowanie głębokości. Możliwość operowania przestrzenią jest szczególnie ważna w wypadku ekspozycji kostiumów lub przedmiotów w rodzaju np. sieci rybackich. Szafy stojące na sali otwierają się z obu stron, pozwalając na swobodny dostęp do eksponatów. Wewnątrz szaf znajdują się metalowe ramki, służące do podtrzymywania szklanych półek. Światło umieszczone jest we wnętrzu szafy i pada z góry. W Muzeum tym dąży się do wprowadzenia w szafach również oświetlenia dolnego i bocznego i stosowania go w zależności od rodzaju eksponowanych przedmiotów.

Przy ekspozycji nie używa się ani drewna, ani drutu. Zabytki zawieszają się na nitkach nylonowych, bądź stawia na szklanych postumentach. Przy

Wzór karty katalogu negatywów: 1) numer bieżący, 2) format, 3) treść, 4) lud i miejscowość, 5) akt i numer oryginalny (w wypadku zakupu dużej kolekcji), 6) źródło, 7) notowany jako a) fotografia, b) negatyw, c) klisza, 8) uwagi.

Wzór karty katalogu fotografii: 1) numer bieżący, 2) rok i numer wpływu, 3) numer oryginalny, 4) treść przedstawienia, lud, miejscowość, 5) źródło wpływu, 6) uwagi.

ekspozycji stosuje się manekiny lub gliniane figury w ujęciu kinetycznym, z uwzględnieniem typu antropologicznego. Z gipsu wykonuje się proste i przejrzyste mapy oznaczone tylko konturem, nazwą geograficzną, a w szczególnych wypadkach małymi, charakterystycznymi rysunkami, symbolizującymi np. rodzaje gospodarki.

Duże zdjęcia i powiększenia stosuje się nader rzadko. Ponad to nigdzie nie widziałam zdjęć ujętych w passe-partout. Po raz pierwszy natomiast zetknęłam się z podświetlonymi pozytywami, wiszącymi lub leżącymi płasko w gablocie (pozytywy ujęte są w ramkę drewnianą i przykryte na wierzchu taflą szkła). Muszę przyznać że ten sposób powiązania zdjęć z eksponatami jest nadzwyczaj dyskretny i estetyczny.

Ekspozycję wystawy oceniam bardzo pozytywnie. Eksponaty dobrane są umiejętnie, nie widzi się przeładowania, ani wielokrotnego powtarzania tego samego tematu. Osobiście mam tylko dwa zastrzeżenia odnośnie koloru szaf (w Lipsku stosowano biały i czarny, podczas gdy najnaturalniej wygląda w muzeum kolor szary), oraz odnośnie stosowania w ekspozycji glinianych figur. O ile mi wiadomo problem figur glinianych jest obecnie żywo dyskutowany i ma wielu przeciwników wśród muzeologów niemieckich.

Poza wystawami stałymi Muzeum Lipskie organizuje często wystawy czasowe poświęcone pewnym wyodrębnionym zagadnieniom. W 1955 r. czynna była wystawa narzędzi rolniczych służących do uprawy ziemi. Przewodnik po tej wystawie został opracowany przez dr Damma i opublikowany w XIV tomie „Jahrbuch des Museums fuer Voelkerkunde zu Leipzig”.

Magazyny aczkolwiek pod względem przestrzennym przedstawiają się bardzo okazale, nie są jeszcze całkowicie urządzone ze względu na brak odpowiedniego sprzętu. Większość eksponatów znajduje się w skrzyniach. Są one w miarę potrzeby rozpakowywane i sortowane. Przewidziane jest urządzenie pięciu magazynów, stosownie do zbiorów z pięciu części świata.

Według zamierzeń magazyny mają się dzielić na magazyny pokazowe i przeznaczone do studiów o wążonym zakresie. W uporządkowanym magazynie działu Oceanii zachowany jest podział geograficzno-rzeczowy. Duże przedmioty znajdują się w szafach, drobne — w tekturowych pudełkach. Broń powiązana w małe pęczki stoi w drewnianych kojcach. Na tapy i maty nie ma osobnych sprzętów, ale według uzyskanych informacji, Muzeum ma zamiar trzymać je zrolowane na drążkach. Przedmioty nowopozyskane umieszcza się w pustych magazynach na prowizorycznych regałach.

Muzeum posiada doskonale zaopatrzoną specjalistyczną bibliotekę, pracownię konserwatorską i graficzną. Staraniem Dyrekcji wydawany jest co roku *Jahrbuch des Museums fuer Voelkerkunde zu Leipzig* w którym poza omówieniem rocznej działalności, publikowane są artykuły.

Zarówno w lipskim Muzeum Etnograficznym jak i w innych muzeach, jakie zwiedziłam, uderzyły mnie nadzwyczajny porządek i systematyczność w układzie zbiorów, a na wystawach — jasność i przystępność eksponowanych zagadnień. Dla mnie osobiście tego rodzaju praktyka okazała się w pracy zawodowej niezwykle pomocna ze względu na brak w naszym muzealnictwie własnego systemu opracowania i ekspozycji zbiorów egzotycznych.

Krystyna Czerniewska